

6. Хиллман Дж. Архетипическая психология / Дж. Хиллман. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 157 с.

7. Чуйко Г.В. Екзистенційна психологія : навч. посіб. / Г.В. Чуйко, І.А. Гуляс, Т.А. Колтунович. – Чернівці : Прут, 2009. – 308 с.

УДК 159.922.27-053.6

ПСИХОІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ КУЛЬТУРНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ТИПУ ОТРОЦТВА

Шамне А.В.

Статтю присвячено міждисциплінарному аналізу сучасного типу отроцтва як культурно-історичного конструкту. Проаналізовано еволюційну трансформацію сутності людини у психоісторичному процесі. Визначено роль у цьому процесі феномену отроцтва.

Ключові слова: *міждисциплінарний підхід, нова фаза антропогенезу, типи культур, префігуративні культури, етнографія отроцтва, сучасний тип отроцтва, культурно-історичний конструкт, підлітково-юнацький період (11-20 років.).*

Статья посвящена междисциплинарному анализу современного типа отрочества как культурно-исторического конструкта. Проанализирована эволюционная трансформация сущности человека в психоисторическом процессе. Определена роль у этом процессе феномена отрочества.

Ключевые слова: *междисциплинарный подход, новая фаза антропогенеза, типы культур, префигуративные культуры, этнография отрочества, современный тип отрочества, культурно-исторический конструкт, подростково-юношеский период (11-20 лет).*

The article analyzes the psychological aspects of modern type of adolescence as cultural and historical to the constituent. Analyzes evolutionary transformation of essence of man in a psychological and historical constituent. A role is certain at this process of the phenomenon of adolescence.

Keywords: *interdisciplinary approach, new phase of anthropogenesis, types of cultures, префигуративные cultures, ethnography of adolescence, modern type of adolescence, cultural and historical constituent, juvenile-youth period(11-20 years).*

Постановка проблеми. В умовах цивілізаційно-культурних зрушень у сучасному інформаційному суспільстві актуалізується широкий спектр проблем психосоціального розвитку особистості. Найбільш дискусійним (від визначення вікових меж до психологічного змісту

періоду) у сучасній психології залишається період отроцтва (вік тінейджерів у західній традиції, підлітково-юнацький вік у вітчизняних теоріях), що, за даними останніх десятиліть, постійно подовжується та на сьогодні займає майже десятиліття від 11 до 20 років (Еріксон Е., Райс Ф., Крайг Г., Бокум Д., Шпрангер Е., Кле М. та ін.).

Як і багато інших, проблема отроцтва як унікального вікового періоду, не вирішується засобами лише однієї з наук, а вимагає різностороннього дослідження та нової інтерпретації, зокрема, на основі використання міждисциплінарного та системного підходів, загальнонаукового (з виходом за межами окремої галузі) аналізу і синтезу, інтеграції соціально-філософських, соціологічних, історико-культурологічних, психологічних концепцій.

Метою цього теоретико-методологічного дослідження став міждисциплінарний аналіз психоісторичної своєрідності та самоцінної природи сучасного отроцтва, розглянутий крізь призму взаємодії особистості та соціуму в умовах цивілізаційних змін у світі і трансформаційно-модернізаційних зрушень в Україні.

Аналіз основних досліджень. Принцип міждисциплінарності характеризує сучасний етап та постнекласичну перспективу розвитку не тільки психологічної науки, але й науки в цілому. Крім цього, феномен психіки та її розвитку за своєю об'єктивною природою передбачає міждисциплінарність його вивчення [6]. Це вносить нові постмодерністські кольори навіть у традиційні міждисциплінарні області дослідження, "підвищує постнекласичний градус цих досліджень" [3]. На думку Т.Д. Марцинковської, міждисциплінарність наукових досліджень є лише одним з проявів міждисциплінарності сучасної культури в цілому: "у міждисциплінарній, і ширше, у міжкультурній взаємодії може бути сформоване нове розуміння людини в системі багатовимірних взаємовідносин, які вона створює в процесі життя" [6, 69]. Гусельцева М.С. наголошує, що в методології сучасних досліджень, з одного боку, збільшується роль аналізу ситуативного соціокультурного контексту у становленні психологічних конструктів, а з іншого боку, спостерігається постнекласична тенденція розмивання дисциплінарних меж і перехід до проблемно-орієнтованого дослідження [3]. Цілком зрозуміло, що різностороннього міждисциплінарного дослідження потребують більшість сучасних проблем, і феномен отроцтва тут не є виключенням.

Методологія міждисциплінарного дослідження покоління в цілому розроблялася на поч. ХХ ст. у працях Г.О. Винокура, Х. Ортегі-і-Гассета, І.С. Кона та ін. У сучасній віковій психології принцип міждисциплінарності реалізований у вивченні феномену дитинства (Авраменкова В.В., Ельконін Д.Б., Кудрявцев В.Т., Фельдштейн Д.І., та ін.).

Ознаками цього було виникнення у ХХ ст. нових наукових напрямків: етнографії дитинства, культурно-історичної психології дитячого розвитку, історії дитинства, генетичної епістемології, екології дитинства, культурологічно орієнтованої теорії вікового розвитку "его" та ін. [4].

Монодисциплінарний підхід не здатен відобразити історичне ускладнення цінності та цілісності сучасного отроцтва як об'єкта дослідження, тому його міждисциплінарне дослідження є перспективним напрямком на шляху становлення постнекласичної психології отроцтва.

Крапкою відліку в систематичному вивченні етнографії отроцтва є класичні роботи М. Мід [8]. За відмінностями у етноспецифічних способах та ефектах соціалізації підростаючих поколінь нею була виявлена культурно-історична своєрідність нормативних принципів відтворення суспільного досвіду, які притаманні різним культурам. Становлення сучасного міждисциплінарного напрямку досліджень отроцтва представлено працями французьких, американських та російських дослідників (Авраменкова В.В., Гусельцева М.С., Кудрявцев В.Т. та ін.). Змістом їх є етимологічний аналіз поняття отроцтва, історичні, етнографічні, соціологічні, фізіологічні, психологічні і літературознавчі контексти його вивчення.

У найбільш загальному вигляді постулюються дві основні соціодетерміністичні закономірності: 1) культурна сконструйованість отроцтва як вікового періоду; 2) залежність перебігу підліткової кризи від культурно-історичного контексту. Так, у міждисциплінарному дослідженні "Отроцтва не існує: історія однієї помилки" П. Юера, М. Раган-Реймонд і Дж. Реймод [10] авторським колективом (у складі лікарів, істориків, антропологів, біологів, фізіологів, психологів) було створено синтетичну багатовимірну картину отроцтва як культурно-психологічного феномену. Основні питання центруються навколо двох тем: 1) поняття отроцтва в контексті кризи ідентичності, і 2) проблема переходу з однієї вікової групи в іншу і стандартизації цього переходу за допомогою церемоній та (або) ритуальних актів [3].

У міждисциплінарних дослідженнях П. Юера, М. Раган-Реймонд, Дж. Реймод, Гусельцевої, М. Кле перехід від дитинства до дорослості трактується як проблема сучасної цивілізації. Основні ідеї цих досліджень наступні: отроцтво є скоріше культурно-історичний конструкт, ніж психобіологічний феномен; навіть вікові періодизації людини є продуктом соціокультурної інтерпретації, яка, в свою чергу, приводить до пануючих у суспільстві моделей соціалізації і індивідуалізації особистості.

Етнографи першими поставили питання: труднощі адаптації (бунт проти авторитетів, непоко́ра, максималізм, емоційна неврівноваженість, неадаптивність) виникають у підлітків тому, що вони – підлітки, чи тому, що вони підлітки, які живуть в Америці? [8].

Традиційно наводяться основні аргументи щодо розуміння отроцтва як культурно-історичного поняття: 1) етологами встановлено, що у спільнотах тварин такого явища, як отроцтво, в принципі не існує; 2) історики засвідчують, що в історії людства і отроцтво, і пубертат – доволі пізні поняття: у первісних та примітивних суспільствах, у Давній Греції та Давньому Римі, у суспільстві середніх віків та Нового часу їх не знали. Французький історик Ф. Арьєс показав відсутність "переживання" дитинства та отроцтва у середні віки, коли період дорослішання був коротким, а дитину сприймали як неповноцінного дорослого (Арьєс Ф., 1999). Роботи етнографів (Ф. Арьєс, К. Леві-Стросса, Б. Малиновського, М. Мід, Д. Лаплан, Дж. Рохейм показали, що перехід від дитинства до зрілості є відносно новою проблемою сучасної цивілізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підлітковий вік у термінах кризи обговорюється переважно у контексті західної (американської та європейської) культури. Іншими словами, феноменологія отроцтва суттєво визначається контекстом тієї культури, в якій відбувається дорослішання: підліток у традиційному суспільстві і у суспільстві постіндустріальному, підліток в культурі гуманістичного або тоталітарного типу будуть демонструвати різну культурно-психологічну феноменологію [3]. Принципово важливою є, на наш погляд, логічна інверсія: контекст культури у тому чи іншому ступені визначається феноменологією отроцтва як носія унікальних суспільно-історичних потенцій у відповідних соціокультурних умовах, оскільки саме виникнення феномену отроцтва мало всесвітньо історичне значення та знаменувало собою зміну способу функціонування і розвитку людського співтовариства в просторі культури і часу історії.

Щоб усвідомити цю роль отроцтва, перш за все, необхідно звернутися до "вищого" поверху його багатовимірної онтології. Цьому ярусу відповідають філософсько-соціологічний, психоісторичний, історико-культурологічний плани аналізу історії людства, протягом якої поступово складався самобутній соціокультурний статус отроцтва. Абстрагуватися від них (враховуючи специфіку предмету аналізу) неможливо, оскільки самобутність інших, "нижчих" рівнів названої онтології (психологічного, фізіологічного і т.д.) без цього не піддається продуктивному осмисленню. У цьому випадку отроцтво виявляється позбавленим специфічної автономії і самоцінності в історичному сенсі і в цілому втрачає свою феноменальність.

Слід зазначити, що останнім часом дослідження соціокультурного та психоісторичного контексту психічних явищ стають особливо актуальними у зв'язку з тим, що і культура, і особистість набувають яскраво вираженої якості безперервних змін, коли на тлі процесів ди-

ференціації та індивідуалізації життя життєвий світ змінюється на очах одного покоління. Йдеться про радикалізм соціальних трансформацій у світі, що змушує дослідників звертатися до проблеми змін у психології людей, до яких призводять постіндустріальні зрушення та соціокультурні трансформації: глобалізація, комп'ютерна революція, масова маргіналізація населення, плюралізація та інформатизація суспільства, розвиток новітніх засобів масової комунікації, деідеологізація, відкрите суспільство тощо (Андреєва Г.М., Зубенко А.С., Ільїн В.С., Марцинковська Т.Д., Галажинський Е.В., Протиборська І.М., Толстих О.В. та ін.). Отже, уявлення про дорослішання сучасної молоді має складатися у світлі уявлень про людину, яка розвивається, у світі, який стрімко змінюється, трансформується та глобалізується, породжуючи нові феномени або нові грані вже відомих феноменів.

Докорінні зрушення в сучасній цивілізації, розмивання меж інституалізації у суспільстві, технологізм, глобалізація та інформатизація змінюють способи впливу соціального на розвиток особистості та значною мірою руйнують традиційні форми її становлення, що підсилюється в умовах становлення ідентичності в її віртуальному (у мережі Інтернет) варіанті. В цих умовах поступово трансформується дитячо-доросла спільнота: руйнуються старі уявлення про зв'язки між поколіннями, втрачаються колишні форми трансляції культури від покоління до покоління тощо. Становлення особистості відбувається в мінливому світі, який стрімко змінюється протягом життя одного покоління.

Історична та психологічна своєрідність ситуації розвитку сучасного отроцтва не завжди враховується у процесі накопичення емпіричних даних, які залишаються поза концептуально виваженого психоісторичного та теоретико-історичного аналізу. Значущість психоісторичного дослідження як своєрідної форми загальнолюдської рефлексії, без якої наука не може повною мірою реалізувати свої прогностичні функції, легко усвідомлюється. Але поряд з цим є другий план аспекту проблеми: існують наукові проблеми, певна безуспішність та ускладнення у розв'язанні яких пов'язані саме з ігноруванням психоісторичного аспекту. Така ситуація відбувається з проблемою отроцтва.

У зарубіжній і вітчизняній думці склалися загальні й особливі традиції культурного, етнографічного, історичного дослідження розвитку людства. При цьому психологами історичний процес становлення людства, його психіки та свідомості сприймається як певною мірою завершений у якісному плані, тобто приймається апіорі, що розвиток сучасної людини в еволюції в цілому завершений. Фактично існує професійна установка, яка дозволяє розглядати психологічні явища як історичні інваріанти, які отримують свою змістовну наповненість в залеж-

ності від конкретних соціокультурних умов, в яких дитина народжується та живе [2].

Слід згадати, що Л.С. Виготський та О.Р. Лурія свого часу під генетичною психологією розуміли новий науковий напрямок, який був покликаний запровадити історичну перспективу у психологічне дослідження, ввести психічний розвиток в контекст історичного розвитку людства. Сьогодні цей напрямок втілюється в ідеях наукового напрямку, який О.Г. Асмолов (1996) та інші дослідники визначають як психоісторія, предметом якої є вивчення психологічної еволюції людства. Психоісторичний аналіз взагалі можливий тільки у тому випадку, якщо людство еволюціонує, розвивається, а це означає, що і сама психологія постійно змінює свій предмет, формується за рахунок дослідження людей, які еволюціонують, – різних на різних стадіях історичного руху цивілізації [1].

Підтвердження процесу еволюційного розвитку людства є вагомим аргументом на користь якісних змін сутності та ролі у цьому процесі феномену отроцтва. Науковці (Асмолов О.Г., Кудрявцев В.Т., Галажинський Е.В.) все частіше говорять про діалектику поступального розвитку людства. Це знаходить втілення в ідеях якісного перетворення сутності людини у психоісторичному процесі, зокрема, у фіксації феномену підсилення прагнення людини до самореалізації, в основі якого лежить факт свідомого втручання людства (людини) у власну еволюцію [2, 90]. Історія людського суспільства – це постійний процес розвитку та підсилення людської індивідуальності (Асмолов О.Г., Гришина Н.В.).

Підтвердженням цього є сучасна трансформація соціокультурного канону особистості. Історики, культурологи, соціологи та філософи велику увагу приділяють проблемі трансформації типу особистості на певному часовому відрізку. Наголошується, що соціокультурний контекст передбачає радикальну видозміну нормативного канону особистості, яка є суб'єктом діяльності. Йдеться про перехід від людини, жорстко визначеної у своєму соціальному житті тим або іншим соціокультурним контекстом, до особистості, яка перебуває у стадії становлення, самовизначення, обирає (значною мірою автономно) власну рольову, статусну, культурну, світоглядну та іншу належність.

У своїй відомій праці О. Тоффлер підкреслює, що "індивід усе менше і менше пов'язаний з контекстом свого народження й володіє великим вибором у самовизначенні. Звичайно, ми, як і раніше, народжуємося як члени родини та расових груп, однак очевидно, що мірою того, як зростає Третя хвиля (постіндустріальне, інформаційне суспільство – Ш.А.), багато людей здобувають більшу можливість вибору

відповідно до посилення індивідуальності та гетерономності в новій соціальній структурі" [9, 233].

Філософи стверджують, що на межі другого та третього тисячоліть закінчується одна з фаз антропогенезу, гуманітарна революція приходить на зміну науково-технічній революції, закінчується період "потребового, вітального" буття людини як першої фази антропогенезу (згадаємо ідеї гомеостатичної психології у різних варіантах), масово з'являються люди, здатні діяти в автономному режимі, з потребою у самоздійсненні, готовністю до самореалізації, які сприймають нормотворчість як спосіб людського буття (що втілюється у появі ідей гуманістичної психології). Людство потрапило у "точку біфуркації", яка стає межею між двома глобальними стадіями розвитку: стадією спонтанного та стадією усвідомлюваного розвитку, на якій суспільна свідомість включається в самоорганізацію, надаючи еволюції свідомий характер.

Прагнення людини до самореалізації, самоактуалізації є ознаками активної участі людини у здійсненні еволюційного процесу. Зростає роль суб'єктивного фактора у реалізації людиною своїх сутнісних (трансцендентних, позанормативних, нададаптивних) сил та масове усвідомлення можливості їх включення в еволюцію як на рівні окремої людини (онтогенез), так і на рівні людства (філогенез). Формується уявлення про людину як психологічну систему, яка здатна до самоорганізації, володіє ресурсами організації саморуку та здатністю створювати фактори, в опорі на які вона може формувати директиву саморозвитку та самореалізації, тобто бути причиною самої себе. Людина все більше звільнюється від диктату потребової (вітальної) детермінації, яка нормує її життя, і все більше підкорюється позанормативній за своєю природою детермінації можливостями. В контексті онтогенезу сенситивним для становлення цих сутнісних (родових) сил є саме період отроцтва.

Діалектика поступального розвитку людства виявляється на філософсько-історичному рівні аналізу ідентичності. Якщо до XX століття формування персональної ідентичності відбувалося в рамках релігії, нації, етносу і держави, то на початку XX століття персональна ідентичність стала проблемою окремої людини. Виникла ідеологія будівництва життя як власного витвору. Разом із модернізмом в культуру прийшло і поняття "самомоделювання" (Greenblatt, 1980): ідентичність стала розглядатися як утворення варіативне і невизначене, як результат власного вибору, конструювання, синтезу різних ролей, які іноді взаємно виключають одна одну. "Коли зовнішні опори відсутні, індивіди і співтовариства мають можливість моделювати свої власні ідентичності" [7, 139]. Культурними засобами такого конструювання стають культура в цілому, література, історія.

Ідея про те, що людство еволюціонує і розвивається, втілюється також у багатьох концепціях, змістом яких є зміни у статусі та якості дитинства як соціокультурного явища (каузальна схема аналізу передісторії і історії дитинства Д.Б. Ельконіна, виділені Майоровою-Щегловою С.М. шість модифікацій соціального статусу дітей, розглянуті Т.І. Кудрявцевим історично зумовлені типи дитячо-дорослих спільнот тощо).

З точки зору взаємодії поколінь людство також суттєво трансформується. М. Мід проаналізувала динаміку культурних змін протягом розвитку людства та виділила три типи культур: постфігуративні, кофігуративні та префігуративні.

Для так званих постфігуративних культур характерні повільні та поступові зміни, які мало помітні під час життя однієї людини і навіть одного покоління. Як пише М. Мід, "минуле дорослих стає майбутнім кожного нового покоління" [8, 322]. Основними регуляторами індивідуального життя є традиції, суспільні канони та цінності, тому екзистенційний вибір та особистісні можливості побудови власної долі відсутні. Люди жили, за виразом Мід, з "почуттям тотожності між відомим минулим та очікуваним майбутнім", а збереженню такого типу культур сприяли два чинники – "відсутність сумнівів та відсутність усвідомленості" [8, 325].

Для кофігуративних культур характерна орієнтація на модель життя сучасників. Темпи історичних змін збільшуються, і жити за законами дідів вже неможливо. Соціокультурна ситуація стає настільки іншою, що не тільки взірці минулого, але й порівняння з ними стають безглуздими. Однак ще можна жити за законами батьків, оскільки розриву поколінь поки що не відбувається та зберігаються механізми ретрансляції культури від старших до молодших. Ще зберігається традиційний тип суспільства з жорстко стратифікованою суспільною структурою, в якому доля людини багато в чому визначається вже самою соціокультурною ситуацією її народження. Лотман Ю.М., аналізуючи психологічні основи побутової поведінки "кофігуративного типу", пише про те, що культура диктує "суб'єктивну орієнтованість на норму (високо оцінюється "правильна поведінка", життя "за звичаєм", "як у людей", "за статутом") або ж її порушення (прагнення до оригінальності, надзвичайності, дивацтв, знецінення норми амбівалентним поєднанням крайнощів)" [5, 26]. На думку М. Мід, у кофігуративних культурах і діти, і дорослі навчаються, передусім, у рівних собі (однолітків, ровесників). Саме для цих культур характерне підвищення значення юнацьких груп, поява особливої молодіжної культури і, як наслідок – виникнення конфліктів між поколіннями.

Мід писала про те, що людство в кінці ХХ ст. поступово входить в еру префігуративних культур, коли історичні зміни настільки

швидкі, що досвід батьків перестає бути соціокультурною моделлю або хоча б взірцем порівняння для дітей. Характерним для цього нового часу стає руйнування традиційного суспільства з його жорсткими правилами, встановленими для різних соціальних прошарків та страт, зменшення сили звичаю або культурної норми, та передусім – кардинальна заміна зовнішніх суспільних, групових регуляторів життя людини його внутрішнім, індивідуальним вибором. Зовнішня визначеність долі людини змінюється необхідністю власного прийняття життєво важливих рішень та відповідальністю за них. Ознакою префігуративних культур є те, що дорослі навчаються також у своїх дітей.

Значення ідей Мід щодо появи префігуративних культур легко усвідомлюється у світлі змін, які відбулися у світі та в нашій країні останнім часом. Вони призвели до послаблення зовнішніх регуляторів поведінки та відповідно до загострення проблеми пошуку ідентичності, власних відповідей людини на екзистенційні питання, власного вибору, побудови власного життя та самореалізації.

Спосіб буття в період отроцтва за своєю природою тісно пов'язаний з соціокультурною ситуацією певного часу та простору та не може бути адекватно зрозумілий та описаний поза неї. Психоісторичний контекст вікових змін полягає у можливості співвіднесення природи сучасного отроцтва з префігуративністю як сутністю соціокультурної ситуації та самого періоду. Слід підкреслити, що зазначені властивості префігуративної культури відкриваються сучасному підлітку (на відміну від дорослого) як даність, апріорі. Розгортання префігуративних культур (свідченням чого ми, без сумніву, є) принциповим чином змінює погляд на сутність та природу отроцтва як носія розвиненої органічної та самобутньої цілісності.

Це положення дозволяє розгортати такий соціокультурний та психолого-педагогічний напрямок дослідження, як вплив світу отроцтва на світ дорослих, ставлення отроцтва до світу дорослих та до культури в цілому. Йдеться не тільки про потенційну можливість, а про реальність актуального психологічного і іншого внеску отроцтва як нового медіапокоління в історичний розвиток того соціокультурного цілого (наприклад етносу, суспільно-інформаційного простору), до якого воно належить. У цьому аспекті може бути виявлено інший образ отроцтва.

Сутність отроцтва і до сьогодні інтерпретується ззовні – образом майбутньої дорослості як ідеальної форми (Ельконін Д.Б., Леонтьєв О.М. та ін.), а його специфіка вбачається не у власній сутності, а у тому, що воно є символом, основою становлення дорослості як чогось іншого, ідеального. Соціальна цінність отроцтва, таким чином, визначається ззовні-цінністю іншого, більш високого порядку. Разом

із тим, ці установки не відповідають культурно-історичному сенсу і психологічним особливостям сучасного типу отроцтва, який інтенсивно складається у XXI столітті на наших очах, виступає "психологічним індикатором" та потенційним стимулятором культурних зрушень у суспільстві.

Сучасна цивілізація, на відміну від традиційних (постфігуративних, за визначенням М. Мід) суспільств, вже не може озброїти підрастаюче покоління готовою системою спеціалізованих умінь і знань, необхідних для повноцінного виконання суспільно-трудова діяльності, повноцінної адаптації та соціалізації. Принциповим чином змінюється сутність феномену отроцтва, яке поступово виділяється на правах продуктивного джерела суспільного розвитку, та яке в умовах системних змін та трансформації ментальності на пострадянському просторі все більше визначає буття суспільства як культурного цілого і саме тому – долю окремого індивіда.

Перспектива подолання традиційних установок щодо трактування отроцтва як періоду засвоєння поля "готових" сенсів діяльності дорослих людей пов'язана з розумінням того, що отроцтво як ціле знаходить свою внутрішню сутність, перестає бути похідною, що "розвивається", від соціуму, який розвивається. Отроцтво, яке є породженням історії людства, його продуктом, перетворюється на носія суспільно значущої функції, на джерело, генератор саморозвитку родової культури.

Висновки. В контексті ідеї префігуративного суспільства найбільш адекватною є інтерпретація отроцтва як культурно-історичного феномену, без якого сучасне соціокультурне ціле у своєму історичному розвитку вже є неможливим. Отроцтво – це феномен, який (як і людство загалом) історично розвивається та виконує культуротворчу функцію, універсалізуючи родові здатності людства. Виходячи з цього, адекватним є погляд на розвиток сучасного тінейджера (підлітка, юнака) як процес вільного і творчого самовизначення у культурі, в процесі якого відбувається не тільки творче засвоєння, але й створення, примноження креативного потенціалу роду, актуалізація не лише реалізованих, але й невиявлених, прихованих можливостей творчої діяльності людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров / Александр Григорьевич Асмолов. – М. ; Воронеж, 1996. – 768 с.
2. Галажинский Э.В. Самореализация личности как психоисторическая проблема / Э.В. Галажинский // Психологические проблемы

самореализации личности / [под ред. Е.Ф. Рыбалко, Л.А. Коростылевой]. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2000. – Вып. 4. – С. 87-100.

3. Гусельцева М.С. Отрочество: миф или реальность? Междисциплинарный подход к проблеме / М.С. Гусельцева // Психологические исследования: [Электрон. науч. журн.]. – 2008. – №1(1). – Режим доступа: <http://www.psystudy.ru/index.php/num/2008n1-1/86-guseltseva1>

4. Кудрявцев В.Т. Культурно-исторический статус детства: эскиз нового понимания / В.Т. Кудрявцев // Психол. журнал. – 1998. – Т. 19. – № 3. – С. 17-33.

5. Лотман Ю.М. Декабрист в повседневной жизни (Бытовое поведение как историко-психологическая категория) / Ю.М. Лотман // Литературное наследие декабристов : сб. ст. / [под ред. В.Г. Базанова и В.Э. Вацура]. – Л. : Наука, 1975. – С. 25-74.

6. Марцинковская Т.Д. Междисциплинарность как системообразующий фактор современной психологии / Т.Д. Марцинковская // Методологические проблемы современной психологии: [сб. статей] / под ред. Т.Д. Марцинковской. – М. : Смысл, 2004. – С. 61-81.

7. Мегилл А. Историческая эпистемология / Аллан Мегилл; [пер. с англ. Кукарцевой М., Катаева В., Тимонина В.]. – М.: "Канон+" РООИ "Реабилитация", 2007. – 480 с.

8. Мид М. Культура и мир детства : [избранные произведения] / Маргарет Мид ; [пер. с англ. и коммент. Ю.А. Асеева]. – М., 1988. – 455 с.

9. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер ; [пер. с англ. Кукарцевой М., Катаева В., Тимонина В.]. – М. : АСТ, 2004. – 781 с.

10. Huerre, P., Ragan-Reymond, M., Reymond, J.M. L'adolescence n'existe pas. Histoire des tribulations d'un artifice. – Paris : Editions Universitaires, 1990.

УДК 159.922.6

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НОРМАТИВНО- СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

Шамрук О.П.

У статті проводиться аналіз нормативно-службової діяльності співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України з метою виявлення психологічних чинників, які безпосередньо впливають на ефективність професійної діяльності персоналу в цілому. У ході дослідження виявлено вимоги, які пред'являються до персоналу ДПтС Ук-